

KÖZLEMÉNYEK

HERMANN RÓBERT

KOSSUTH ÉS PERCZEL NÉZETELTÉRÉSE 1849 JANUÁRJÁBAN

Perczel Mór tábornok eltűnt levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz

1849 január elején a magyar szabadságharc katonai helyzete katasztrofálisnak volt mondható. Az erdélyi hadszíntér kivételével, ahol a Bem tábornok vezette hadsereg Kolozsvár felszabadítása után is folytatta támadó hadműveleteit, s a Délvidék kivételével, ahol ekkortájt hadászati patthelyzet látszott kialakulni (amit aztán nemsokára megszüntet a magyar csapatok kivonása e tájról), a magyar hadsereg mindenütt visszavonult a több irányból előretörő császári csapatok elől. Görgei tábornok, néhány utóvédharcotól eltekintve, december 15. óta állandóan retirált, Perczel tábornok december 30-án súlyos vereséget szenvedett Mórnál. A január 2-i pesti haditanács elhatározta a fővárosok feladását, ami január 5-én meg is történt, s január 4-én a Mészáros Lázár hadügyminiszter és tábornok által vezetett északi hadsereget érte csúfos vereség Kassánál. A szeptember-októberi győzelmek eufóriája eltűnt, s egyre több politikusban és katonában merült fel a kérdés: Hogyan tovább? S hogy ez utóbbi kérdésre sem tudott mindenki egyértelmű igennel felelni, azt jól mutatja a Görgei-hadtest tisztikarának 1849. január 4-i tömeges leköszönése, s az a tény, hogy a Budapestről Debrecenbe költöző országgyűlés padsoraiban igen sok üres hely tátongott a január 8. után megkezdődő üléseken.

Az önvédelmi harc folytatásának esélyeiről megoszlottak a vélemények. Kossuth és a katonai vezetők többsége nem adta fel a reményt. Az országgyűlésben szerveződő békepárt azonban, a Batthyány-Deák-féle küldöttség sikerében reménykedve, megkérdőjelezte a további fegyveres harc értelmét, s be kell vallani, ezen a helyzet ismeretében nem is nagyon lehetett csodálkozni. Kialakulófélben lévő politikai koncepciójukban, az uralkodóház és a nemzet kibékítését szolgáló taktikai lépésként, fontos szerep jutott Kossuth háttérbe szorításának, illetve megbuktatásának. Ugyanakkor meglehetősen viszolyogva figyelték a különböző hadseregekről s ezek tisztikarának nyugtalanságáról érkező híreket. A békepárt nem akarta elárulni a forradalom vívmányait, „csupán”, természetes politikusi reagálásként, a radikális kossuthi politika kudarcait látva abban reménykedett, hogy ennek visszaszorítása, s — egyébként Kossuth által sem elutasított — közjogi engedmények árán lehetséges a békés kiegyenlítés Bécs és Pest (pontosabban Debrecen) érdekei között. E koncepció megvalósítására jó alapot látszott nyújtani a már említett követküldés.

A magyar szabadságharc sorsa, s bármely politikai koncepció realitása ekkortájt, elsősorban a hadseregektől illetve ezek állásfoglalásától függött. 1848 októbere után a hadsereg felső vezetése egyre inkább a kossuthi politika támogatóiból állott; az öt hadseregből háromé egyértelműen (Perczel, Bem, Görgei), de a másik kettőben

géről, s ellensúlyozásképpen, Bem erdélyi sikereiről. A január 2-i haditanács által elfogadott haditervről csak annyit árult el, hogy az „bizonyosan meg fogja az ellenséget lepni.”⁶ Debrecen védelmének kérdéseiről elmondta, hogy az ideiglenes fővárost jelenleg három oldalról fenyegeti veszély, de a kormányzat már intézkedett, hogy az előrenyomuló ellenséggel 40 000 főt tudjon szembeállítani. Az elmondottakból tehát nem sok biztatót lehetett kikövetkeztetni.⁷

Másnap, január 9-én tartotta az országgyűlés első nyilvános ülését. Az ülésen Kubinyi Ferenc, arra hivatkozva, hogy sem az országgyűlés elnöke, sem alelnökei nincsenek jelen javasolta, hogy az országgyűlési küldöttség visszaérkezéséig ne tartsanak nyilvános ülést, hanem csak mint bizottság ülésezenek. Kossuth, a többség helyeslésével amúgy sem találkozó indítványt válaszában azzal utasította vissza, hogy „hadseregünk vitéz magaviselete és a népek lángoló honvédelmi szeretete után nincs fontosabb ügy, mely nagyobb súllyal nehezedhessék a nemzet sorsának mérlegében, mint az, hogy az országgyűlés mihamarább mondja ki a szót: vagyunk ma mint tegnap voltunk, és tanácskozunk.”⁸ Ezután nagyjából megismételte az előző napi zárt ülésen elmondottakat.⁹ A békepárt első kísérlete tehát sikertelennek volt mondható. Kossuth azonban csak taktikai győzelmet aratott, hiszen a küldöttség jelentésének megérkezéséig az ilyen válaszok, minden határozottságuk ellenére, a levegőben lógtak.

A következő zárt ülést január 12-én este 6 órakor tartották. Először felolvasták az országgyűlési küldöttség Bicskéről frott jelentését, amelyben beszámolt a békekísérlet eredménytelenségéről, s Windisch-Grätz híressé vált válaszáról: Unbedingte Unterwerfung.¹⁰ Az ezután történekről szóló híradások nem egészen egybehangzók. Hunfalvy is, Kemény is hosszan ír e tanácskozásról. Hunfalvy szerint először Kubinyi Ferenc szólalt fel, s olyan felirat elkészítését javasolta, amely „az elismerést és koronáztatást kéri”, ugyanakkor indítványozta a hadseregek összpontosítását s erősítését, amíg a válasz megérkezik. A radikális Madarász László a nyaktilót emlegette, illetve arról beszélt, hogy immáron öt hónapja minden képviselőnek le kellett számolnia mindennel. Kossuth ironikusan megjegyezte: „Akinek tetszik, Madarász barátja úti levelet fog adni.”¹¹

Kossuth ezután hosszan szólt a békekísérletről: „Az egy. [sic!] szinte lealázta magát, midőn a követséget elhatározta: de ő Kossuth nem ellenzette. Most tudjuk, hogy egyezkedni nem akarnak, most kell a nemzetnek erősnek lenni.”¹² „Ez — szóla — a birodalomba felolvasztást s a magyar nemzetnek az élők sorából kitörlését jelenti. Ha Ausztria — tevé hozzá — kétszázmillió statusadósság elvállalását követelné, ha azt sürgetné, miként a had, a fináncz, sőt a közigazgatás főbb pontjai. Bécsben centralisáltassanak; ily kérdések iránt lehetne alkudozásba bocsátkozni.

De a nemzet meggyilkoltatása soha egyezkedés tárgyává nem válhatik.

Én tehát — folytatá — nem arról beszélek, jó-e, tanácsos-e ezen a téren alkudni. Hanem azt mondom: alkudni nem lehet. Ha a borjút mészárszékre viszi a mészáros, hogy leölje, s szabadkozik a kötelen, ez pedig azt mondja: ne szabadkozzál, legyen köztünk béke, de azon feltétel alatt, hogy végezzek ki: mit tesz ez? hiszen ez a legrosszabb, ami történhetik vele? — Védjük tehát magunkat, s a békealkudozások-

6 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története. II. k. II. kiad., Pest. 1876. 199. o.; Hunfalvy id. naplója.; Bér János (szerk.): Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Bp., 1954. (A továbbiakban—NKOGY) viszont Kovács Lajosnak az 1849. január 18-i zárt ülésről szóló tudósítását közli — tévesen (536. o.), pedig Kemény emlékiratából és Mészáros László közölt emlékiratrésztéből is kitűnik, hogy Kovács tudósítása ez utóbbi ülésről szól. (537. o.)

7 Hunfalvy naplója, január 8.

8 KLÖM XIV. 62. o.

9 Uo. 62—67. o.; Hunfalvy naplója, január 9.; Kemény: Emlékirat 61. o.; Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848—48-ben. Bp., 1884. II. k. 242—247. o.; Közlöny, 1849. január 16.; NKOGY 349—52. o.

10 Kemény: Emlékirat 61—63. o.; Hunfalvy naplója, január 12.; A küldöttség levele: Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. II. k., Pest., 1867. 299—301. o. és Gelich: i.m. 248—50. o.; A NKOGY az id. Kemény-szövegrészt megcsontkítva és átírva közli az 536—537. o-n. (A kihagyás 20 sor).

11 Hunfalvy: i. h.

12 Uo.

ról többé szólni sem kell, hanem csekély vélekedésem szerint azt mondani: Magyarország az önvédelem terén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a historia; mégis kinyújtá engesztelésre karját; de azt felelték: halj meg, ha békét akarsz! Ha pedig így felelnek, nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, erre még ráérünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti létnek harcát.¹³ „Csak együtt maradjon az ogy. s intézkedjék. Van 110 000 fegyveresünk, az ország dolga most jobban áll, mint állott két hónappal ez előtt. — Egyébiránt a jövőendő létünkről (t. i. hogy meg akarunk e az 1848-ki törvények mellett maradni, vagy ennél többet, t. i. sz. [abad] köztársaságot) szót nem tevéen, védelmezzük magunkat, míg lehet.”¹⁴

Az ezután történeletről azonban Hunfalvy és Kemény eltérően számol be. Kemény szerint „a nyugodtabb kedélyű emberek” szaván akarták fogni Kossuthot. „Ennélfogva kívánták: iratnék meg Deáknak, hogy a bizottság ragadjon meg a dolgok kiegyenlítésére minden mutatkozó alkalmat.

Nyári pedig, mint a védelmi téren létel corollariumát, a nyilvános ülés által tisztán kimondatni és jegyzőkönyvbe tételni követelte: hogy a képviselőház csupán a létező törvényeket védi és semmi eventualitás esetében nem fog az 1848-iki törvények megtartásánál többet kívánni.”¹⁵ Kossuth azonban határozottan ellenezte mind a küldöttségnek adandó újabb felhatalmazást, mind Nyári indítványát, s így az ülés „az eszmék összpontosítása nélkül” oszolt el.¹⁶ Kemény tudósításával egybehangzik az a beszámoló is, amelyet Jókai őrzött meg, nemrég előkerült munkájában. Jókai Kossuth beszédéről csak szép általánosságokat ír; inkább az elnök szavainak hatását örökítette meg. „A karzatok dörgő éljenzéssel fogadák szavait, mik a harcot, a háborút hirdetik, harcot, háborút visszhangzott minden ajak utána.

És a tömeg tengerzúgása fölött, mint a halál angyala, állott az ember a katedrában, kinek szavaiból, mint Cadmus elvetett sárkányfogaiból, fegyveres vitézek támadtak, kinek szavaitól a félelem helyébe vitézség, a szelidség helyébe düh és bosszú szállta meg a lelkeket.”¹⁷

Nyári beszédéről már bővebben ír. Szerinte az a következőket kérdezte „a hadizenő tömegetől: »hogy mi célja lesz a harcnak? Meddig fog az tartani? Mi végzi be? Van-e a nemzetnek valami óhajta, valami végcélja, valami magasra épített terve, melyért vérént kiontja, házát leégeti, vagyonát föláldozza? Irtóharcot akar-e viselni, a gyűlölet harcát, halálos ellenség elleni háborút, mely csak az egyik fél vagy tán mind a kettő végenyészetével végződik, vagy a szabadság harcát viseli-e egy nemzet törvényeiért, alkotmányáért kezdett küzdelmeit, ezen esetben mondja ki a nemzet: hogy mihelyt a törvények, az alkotmány biztosítva vannak, célját érte, s csak ezekért küzd, és semmiért ezeken túl.«”¹⁸ A képviselők azonban indulatosan reagáltak Nyári felszólalására: „»Majd megmondjuk: hogyha győztünk!« — kiáltának rá, és újra hangzott a harc és a háború.”¹⁹

Hunfalvy naplója nem is említi Nyári felszólalását. Szerinte, néhány kevésbé érdekes, ám kellően indulatos felszólalás után, Szúnyogh Rudolf intézett kérdéseket Kossuthhoz: „Igaz-e hogy Sehlick már Újhelyben²⁰ és Sáros Patakon van? S ha igaz, mit intézkedett ellene, hogy mi bátorságban legyünk. (...) Továbbá ő künn

13 Kemény: Emlékirat 61—62. o.

14 Hunfalvy i. h.

15 Kemény: Emlékirat 62. o.

16 Uo. 63. o.

17 Jókai Mór: Emléksorok. — Napló 1848—49-ből. Bp., 1980. 29. o.

18 Uo. 29—30. o.

19 Uo. Mocsár Gábor e kötetről írott kritikájában (Tények? Tanú? Napló? Kritika, 1981/4.) azzal gyanúsítja Jókait, hogy az készakarva összekeveri Nyáryt Bartal Györggyel, ill. összemossa Bartal január 8-i (valójában január 18-i) és Nyáry január 13-i felszólalását. Jókai valóban téved az időpontban, mert Nyáry az általa idézett szavakat a január 12-i ülésen mondhatta, de a lényeg tekintve alighanem pontosan idéz. Az ekkor Debrecenben tartózkodó Petőfi egyébként még ennél is szélsőségesebb kijelentést ad Nyáry szájába: „1849. januárius 12. a képviselők konferenciája. Nyáry azt nyilatkoztatta, hogy Magyarország el van veszve.” *Históriai jegyzetek — Petőfi Sándor* Összes Művei V. k. Bp., 1956. 142. o. (A továbbiakban — PSÓM)

20 Sátoralrajthely

levén tapasztalta a népnek nagy leverttségét. Kéri Kossuthot, menne ki és bátorítsa. — Végre híre van Perczel Mór valami levelének, melyről bizonyosabbat kíván tudni.”²¹ Kossuth válaszában közölte, hogy a magyar sereg Tokajban van, majd a nép körében végzendő agitáció fontosságáról szolt. Az utolsó pontra válaszolva „Perczel hazafiságát dicsérte, de mégis elmondta, hogy levélben állana, mikép a képviselők a katonák nélkül ne merjenek alkudozni, mert a katonák életeiket adják oda a hazáért. Reményli, nem fog kelleni ezen levelet a ház előtt felolvasni.”²² Hunfalvy ez utóbbira utalva még rezignáltan megjegyzi naplójában: „Seregeink nincsenek többé kezünkben: tőlünk maholnap inkább kell féltetni az országot, mint az ellenségtől.”²³

De hát mit is tartalmazott ez a nevezetes levél? S hogyan lehetséges az, hogy az OHB elnökét éppen az a tábornok hozza kényelmetlen helyzetbe az országgyűlésen a békepárti ellenzék előtt, aki híres volt radikális nézeteiről? Mi volt e levél további szerepe, s hogyan lett Kossuth úrrá az általa okozott nehézségeken? S végül: Miképpen normalizálódott Kossuth és Perczel viszonya az ezt követő napokban? E kérdésekre szeretnék egy-egy *lehetséges* választ adni a továbbiakban.

Perczel a december 30-i vereséget követően két jelentést is küldött Kossuthnak: egyet december 31-én, egyet pedig január 1-én.²⁴ Ez utóbbiban, miután beszámol a móri csatában elszenvedett veszteségeiről, kifejti a főváros feladásának lehetséges következményeit. Véleménye szerint „Budapest feladása az ország elvesztése. Senki sem fog többé engedelmeskedni az onnét eltávozottaknak. A hadsereg pedig fel fog oszlani.” S hogy itt konkrétan a Görgei vezette feldunai hadseregre gondolt, azt mutatja a következő mondat: „Ezen hadsereg, mellyben nagyobb volt a rendetlenség, miként tegnap estve tapasztalám, mint az én megvert csapataimban”. Ezért javasolja a magyar csapatok Budapesten való összpontosítását s a „kissé jó védelem mellett” általa „bénemvehetőnek” ítélt főváros „élethálára védelmét.”²⁵ Perczel nem ír semmit az országgyűlési küldöttségről; lehetséges, hogy ekkor még nem tudott róla. Csány László aznapi jelentésében már arról ír, hogy a követküldés hírének elterjedése „rosszabb hatású egy csatavesztésnél”, az elkövetkező napokból pedig több olyan tudósítást ismerünk, amely megerősíti a Csány által írottakat. E tudósítások különösen a feldunai hadsereg tisztikarának és a közvéleménynek az elégedetlenségéről számolnak be; Perczel ilyen irányú kitöréseiről azonban nem szólnak.²⁶

Január 2-án a magyar hadsereg Pesten tartózkodó vezetői haditanácsot tartottak, amelyen a főváros védelméről, illetve a további teendőkről határoztak. Perczel ellenezte a főváros harc nélküli feladását, ugyanakkor azt indítványozta, hogy „minden vezérnek kormánybiztosnak kell lenni” a saját seregében; ez a javaslat pedig tovább növelte volna a hadtestparancsnokok önállóságát.²⁷ Görgei haditerve ellen azonban nem volt érdemi ellenvetése, s a feljegyzések szerint a móri csatáról is hallgatott. A haditanács döntése értelmében a főváros kiürítése alatt annak védelmét az újjászervezett Perczel-hadtestnek kellett ellátnia. Perczel lett a főváros hadi főparancsnoka, ezt másnap felragaszokon tudatta a nagyközönséggel.²⁸ Perczel hadteste január 4-ről 5-re virradó éjjel kiürítette Budát, 5-én délelőtt pedig elhagyta Pestet is. A kiürítés nem sikerült tökéletesen; Perczel megfélemedezett arról

21 Hunfalvy: i. h.

22 Uo.

23 Uo.

24 KLÖM XIII. 939—40. o.; és Perczel — Kossuth 1849. jan. 1. KLÖM XIV. 15—16. o.

25 KLÖM XIV. 15—16. o.

26 Csány id. szavai: KLÖM XIV. 19. o. L. még a 2. jegyzetet.

27 Csány — Perczel 1849. jan. 11. OL. H. 103. Csány László iratai 15. cs. 315—16. f.; A haditanácsra: Barta István: Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros kiürítése. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1955. 2. sz. és Borus József Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata. Bp., 1975. 47—48. o.

28 Borus: i. m. 48—49. o.; Mátray Gábor naplója. OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 626. 8. f.

a 6 ágyúról, amelyek a budai sáncokban állottak, s a felügyelő tisztt, előfogatokkal nem rendelkezvén, kénytelen volt az ágyúkat beszegeztetni s otthagyni. Egy kortársi feljegyzés szerint Perczel még az éjjel elhagyta a fővárost.²⁹ A kivonuló hadtest, miután Perczel „maga háta megett, a vaspályától a síneket felszedette és rajta a két első hidat légbe röpítette”³⁰, a szolnoki országúton, a vasút igénybevétele nélkül az Üllő—Monor—Alberti—Irsa útvonalon át január 7-én megérkezett Ceglédre.³¹ Itt két napig maradt, közben serege 13 075 főre és 19 ágyúra növekedett. Innen írt Görgeinek és Mészáros Lázár hadügyminiszternek is. Görgeihez írott január 8-i levelében az elkülönülten működő hadtestek együttes cselekvésmódjára vonatkozó nézeteit közölte.³² A Mészáros-hoz intézett levélben beszámolt visszavonulásáról és további hátrálási vonaláról, s hivatkozva arra, „ha a magyar hadsereg az ellenséges csel, ármány s készültségi túnyomosság áldozatja lenni nem akar, mielőbb a külön csapatok s eldarabolt seregek jelenleg célzatosan mozdulatjait összhangba hozni s azoknak irányt adni szükséges; bátor vagyok tábornok urat teljes tisztelettel felszólítani, s jövőre célzott működéséről engemet jelen futár által értesíteni szíveskedjék, hogy előforduló esetben akár védelmét használni, akár támogatására lenni tudhassak.”³³ Valószínűleg itt kaphatta meg Perczel Kossuth utasítását, amelyben az elnök, miután közölte, hogy a kormányzat „meglepetve vette” a főváros kardcsapás nélküli feladásának híret, felszólította a tábornokot, „hogy hadiműködéséről, serege létszámáról, elhelyezéséről, szükségéről hivatalos jelentéseit s kimutatásait a kormánynak futárok által minél gyakrabban küldje be s legelső jelentésében különösen azt is kimutassa, meddig van ellátva tábori pénztára költséggel”, s mennyi pénzre van még szüksége, hogy annak fedezéséről a kormány közvetlenül intézkedhessék.³⁴

A tábornok ezt a levelet január 9-én vagy 10-én kaphatta. Január 9-én elhagyta Ceglédet és Abonyon át Szolnokra vonult. Itt vehette kézhez Kossuth újabb utasítását, amelyben az elnök „seregének állásáról, létszámáról, szelleméről és szükségleteiről, úgy az ellenséges csapatok mozdulatairól, elő- vagy visszavonulásáról naponkénti értesítést” kért, s egyben felszólította a tábornokot, hogy „még túlnyomó erejű ellenség közeledése hátrálásra nem inti”, tartsa Szolnokot, s hirdessen népfelkelést, melynek legfőbb célja „az ellenség s különösen lovassága előtt minden élelmiszerek eltakarítása”. A levél végén Kossuth még hozzátette: „Naponkénti tudósításait elvárom”.³⁵

Innen, Szolnokról írhatta Perczel az említett levelet az OHB-hoz, amely iránt a január 12-i zárt ülésen Szúnyogh Rudolf Kossuthtól érdeklődött. Mit is tartalmazott ez a levél, mikor íródott? A kérdés nem is olyan egyszerű. A levél ugyanis nincs sem az OHB, sem a hadügyminisztérium iktatott, illetve iktatatlan iratai között. A levélnek nincs nyoma sem az OHB, sem a hadügyminisztérium iktatókönyvében. Létezését, több emlékiraton kívül, két forrás bizonyítja: a már idézett Hunfalvy-féle ismertetés a január 12-i zárt ülésen elhangzottakról, valamint Csány László válaszlevele Perczelhez, január 11-ről. Ez utóbbi segítségével viszonylagos pontossággal megállapítható a levél kelte is. Csány iktatókönyvében sem leljük nyomát e levélnek, ami azt bizonyítja, hogy az 1849. január 5. után közvetlenül

²⁹ Mátray: i.m. 9. f.

³⁰ Báró Mészéna Ferenc tábornokari alezredesnek adatai. OL R. 31. Emlékiratok, naplók 1. cs. 15. f.

³¹ Borus: i.m. 90. o.; Matolay: i.m. 48. o.; a Mészéna által közölt dátumok szinte egytől-egyig hibásak.

³² OL P. 195. A Görgej-család levéltára. 40. cs. b/31. fasc. „A feldunai utóbb VII. hadtest ... eredeti iktatókönyve.” 404. ikt. sz. „Perczel Cegléd 8ten Jän. 849. Mittheilung in betreff der vereinten Handlung Weise der getreten Armee-Cörpes unseres Vaterlandes.”

³³ Közl.: Supka Géza: 1848—1849 Ep. 1985. 463—64. o. Supka valószínűleg félreolvasa a levél dátumát, mert január 5-i keltezéssel közli azt. Valószínűbb a január 9-i keltezés. Perczel 15 000 főnyinek mondja seregét, pedig ez január 5-én még csak 8—9000 főnyi lehetett. Január 5-én Perczel még nem volt Cegléden, 9-én ellenben igen; Mészáros e levelet január 12-én, Szerencsen kapta meg. Mészáros Lázár emlékiratai. 1. k. Pest., 1867. 360. o.

³⁴ KLÖM XIV. 59.; Ez az utasítás egy körlevél volt, amelyet Görgei Arthur, a Pesten kilépett Lázár György, Rápásy Mihály és Perczel Mór tábornokoknak küldött meg.

³⁵ KLÖM XIV. 73. o.; A kötet az iratot hibás iktatószámmal közli. A helyes a 124.

a OHB-hoz intéztetett.³⁶ Az OHB iktatókönyvében az első iktatott 1849 januári Perczel-jelentés 10-én íródott, ez azonban fennmaradt, s nyomát sem találjuk benne olyan kifejezéseknek, amelyekre két fő forrásunk következtetni enged. Mivel Cegléd, illetve Szolnok és Debrecen között kb. 1 napig tartott egy futár útja, a levél valószínű keletkezési dátuma 1849. január 9., vagy 10. Január 9. ellen szól az aznapról Mészáros-hoz írott levél, 10-e ellen pedig a már említett iktatott jelentés. Perczelt ismerve azonban mindkét dátum elképzelhető, hiszen nem kizárt az sem, hogy egy napon két, merőben ellentétes hangvételű levelet írjon ugyanahhoz a testülethez.³⁷ Az említett levél tartalmáról a Hunfalvy-féle ismertetésből csak annyi derült ki, hogy a tábornok felszólította a képviselőket, „a katonák nélkül ne merjenek alku-dozni.”³⁸ A Hunfalvytól származó ismertetést azonban némi kritikával kell kezel-nünk, ugyanis elképzelhető, hogy Kossuth csupán a levél egy, nem is legfontosabb elemét emelte ki az ismertetésnél, a békepárti ellenzék megfélemlítése céljából. Ezt támasztja alá az is, hogy a levél részletes ismertetésére később sem volt hajlandó, illetve hogy Perczel január 10-ről származó, fennmaradt jelentésében, az országgyűlési küldöttség jelentéséről szólva, nyoma sincs semmiféle elégedetlenségnek. A Csány Lászlótól származó válaszlevélből már jóval több derül ki a levél tartalmáról. Csány, a szabadságharc egyik legtiszteletreméltóbb alakja, Perczel személyes jó-barátja, valószínűleg Kossuth megbízásából a következőképpen kezdi Perczelhez íródott levelét: „Kedves Barátom! mikor ezt írom Kedves Barátom, én azt a szó szoros értelmében veszem, és érzem, érzem mert tudom hogy te becsületes hazafi és nemes szívű férfiú vagy, de Mórom, emellett olyan nagy bolond is, miből annyi jeles tulajdonnal mennyivel te bírsz, keveset hordoz az ismert világnak földje. — Ugyan hogy írhattál úgy, ahogy írtál a kormánynak? hogyan írhattál te a polgári katona?”, s hozzáteszi, anélkül hogy nevet említene, de egyértelműen Görgeire utalva: ha az írt volna hasonló módon, azon nem csodálkozna, hanem a január 2-i haditanács eredményének tartaná. Majd így folytatja: „Mondd meg öregem, ha ez a kormány felülül és ismét erős leend, pedig hogy leend, arra te mint hazagát szerető Magyar, és vezér közre munkálni köteles vagy, és bizonyosan közre is fogsz munkálni, kérdem egy erős kormány tűrhetné azt, az általa tábornoksággal fel-ruházott egyéniségtől, hogy azt törje orra alá, hogy a hatalom fő részesei az ország vagyonát pazarlák, és az aranyat, ezüstöt beválták, eltakaríták, s így a futást mintegy előre készíték — ha ez így van, bennem is felforr e gázságra a vér, de meg kell mondani, ki az a gaz ember? de olly áttállanosságban, azokat kik azon gonosz gázságnak nem részesei méltán elszomorítja, és bántja.” Perczel levelében Görgeit sem kímélte, amin nem csodálkozhatunk, köztudomású lévén a két tábornokot egymáshoz fűző bensőséges utálat, de e részekre utalva Csány is azt írta, hogy azok-ban Perczel „sok igazat” mond. A levél további részében Csány a január 2-i hadi-tanács határozatairól ejt néhány bíráló szót, illetve felvázolja a további teendőket. A levélről a következőket írja még: „A hv. bizotmányhoz írott leveled most nálam van, ha vissza nem követeléd megtartom. Majd ha — ha az Isten jobb időkb-en enged együtt vitázni, és amellett egymást szeretni — felolvassuk múltunkra vonat-kozó Documentum gyanánt — épen midőn e szót írtam ki vissza kívántatik tőlem a levél — legalább le fogom téhát másolni mert tudom hogy te rögtön írtad bosszú-san — és nem bírsz másolatot.” Hozzáteszi még: „Becsüljük meg az országgyűlést, becsljük meg a hv. bizotmányt — ezek sokat veszettek Buda Pest elhagyásával — de még is egyetlen hatalom a hazában, ne rontsd le tekintélyét, főleg néked kell azt támogatni. Még összpontosítani szükséges erőnket — akkor lehet hogy a java

36 Csány iktatókönyvében ui. az utolsó iktatott irat 1849. január 3-ról származik. OL H. 103. 7. k.

37 Csány írja válaszlevelében: „tudom, hogy te rögtön írtad bosszúsan” H. 103. Csány László kormánybiztos iratai. 15. cs. 315—6. ff.

38 *Hunfalvy Pál* naplója. január 12.

veszni fog, ám vesszen, de lesz historiája a Nemzetnek — historiája? igen lesz ha bár kisszerű is — de lesz.” A levél végén Csány ismerteti Görgei hozzá intézett január 5-i levelét.³⁹

A többi, főleg békepárt szerzőktől származó, másodlagos forrásból jóval kevesebbet tudunk meg a levél tartalmáról. Kemény Zsigmond emlékiratában a levél hírének érkezését a január 12-i zárt ülés utánra datálja, s mindössze annyit ír róla, hogy „Perczel Kossuthnak egy goromba levélben szemrehányásokat tett s az országgyűlést a táblabíró-politika miatt szétüzéssel fenyegeti.”⁴⁰ Az eseményeket még emlékiratánál is tendenciózusabban tárgyaló „Forradalom után”-ban csak Görgei váci nyilatkozatával kapcsolatban, mellékesen ejt szót arról, hogy „Perczel a honvédi bizottmány elnökével összeveszett...”⁴¹ Kazinczy Gábor haditörvénytiszti vallomásában szintén a váci nyilatkozatával egy időben elterjedőnek mondja a levél híret, s tartalmáról azt írja, hogy ez Perczelnek a váci nyilatkozatával „ellenkező iránybani kitörése” volt Kossuth ellen.⁴² Figyelmet érdemel még két tudósítás: Jókai Mór és Petőfi Sándoré. Jókai jó barátságban volt a békepárt több tagjával, Petőfinak pedig az országgyűlés baloldali képviselői között volt több személyes jó ismerőse. Jókai nemrég előkerült munkájában a következőket írja e levélről: „Perczel ahelyett: hogy mint Vetter tervelé, Ceglédnél állomást vett és megütkezött volna, átkelt a Tiszán, s húzódtott folyvást a kormány új székhelye felé: úgyhogy utócsapatjának tisztjei be-bejártak látogatni Debrecenbe.

A kormány ismételve figyelmezteté s sürgetősen: ne járjon annyira a sarkában, hanem lásson hozzá: hogy tartsa fel az ellent.

Perczel erre egy furcsa levelet írt a kormánynak.

— Szemökre veté: hogy Pestről oly hirtelen elfutottak; hogy ő tudja, miszerint még tovább is akarnak futni; hogy külföldre útleveleik vannak, hogy már régóta gyűjtik az aranyakat a szökésre, míg a szegény katona csak a papirospénzt kapja. —” (...) „De én megtiltom Önöknek: hogy helyüket elhagyják, különben velem gyűlik meg a bajuk, én ma Karcagon vagyok, holnap Szoboszlón leszek, holnapután a Hortobágy mocsárai védelme alatt megütkezőm... stb.”⁴³ A politikai nézeteiben Perczelhez közel álló, ekkortájt Debrecenben tartózkodó Petőfi a következőket írja felháborodott hangon az eseményekkel egy időben keletkezett Históriai jegyzetek c. töredékében: „Perczel Mórt fölszólította a honvédelmi bizottmány, hogy gazdálkodják hadserege pénzével, s ő ezt felelte: — engem mer a kormány gazdálkodásra inteni! öt százezer pengőt fogok tőle kérni s nem bankóban, hanem ezüstben és aranyban, és ha nem ad, majd meglátja mit teszek! — Hisz ez zsványkapitány. Máskor ismét így nyilatkozott vezérkara s más jelenlevők előtt: — Én velem követte el az országgyűlést azt a méltatlanságot, hogy alárendelt Görgeynek! kit már Pákozdnál agyon akartam lövetni, s bánom, hogy agyon nem lövtem. Szétkergetem az országgyűlést pokolba, s kezembe ragadom a dictatorságot, mert csak én vagyok méltó Magyarországot kormányozni; én bennem egyesül hadvezéri talentum s politikai képzettség! — De hisz ez örült. Ezen adatokat egy nemzetgyűlési képviselőtől hallottam, ki jelen volt, mikor Perczel ezeket mondta.”⁴⁴

Ha e másodlagos tudósításokat megvizsgáljuk, kitűnik, hogy Kazinczyé csak

39 Csány — Perczel H. 103. 15. cs. 315—5. f.; Görgei említett levele: H. 103. 16. cs. 68—69. f.; Csány válaszevele: H. 103. 15. cs. 313—14. f.; Mindhárom levelet kihagyásokkal közli *Barta István* id. tanulmánya.

40 *Kemény*: Emlékirat 65. o.

41 *Kemény*: Forradalom után 349. o.

42 *Kazinczy*: i. m. 95. o.

43 *Jókai*: Emléksorok, 39—40. o.; Használó módon ír Perczel leveléről az Emlékek a szabadságharczról c. művében is: „...a derék Perczel Mór írt egy levelet a kormánynak, melyben valamennyi politikust mind hazaárulónak nyilvánít s szörnyen fogadkozik, hogy egész dandárával egyenesen Debreczenbe fog nyomulni s ott mind valamennyinek hátrafelé fordíttatja a fejét.” In: *J. M.*: Az én életem regénye. Bp., 1912. 53. o.; Mocsár Gábor id. kritikájában nem zárja ki annak lehetőségét, hogy Perczel írt egy ilyen levelet is, de szerinte az egész inkább a nagy mesemondó konstrukciója.

44 PSŰM V. köt. 142. o.

általánosságokat mond, Petőfié és Keményé pedig a Hunfalvy által megőrzött Kossuth-beszámoló többé-kevésbé pontos ismertetése. Jókai tudósításának első fele szinte kísértetiesen egyezik a Csány válaszlevelében megőrzött tartalmi ismeretessel, második fele viszont, mivel ezekben Perczel január 15—17-i mozdulatairól esik szó, kételyeket ébreszt a tudósítás hitelességét illetően. Ezek megmagyarázása érdekében vissza kell térnünk az országgyűlésen történetekre, de előbb még hátra van egy kérdés: Miért írta Perczel a goromba levelet Kossuthnak? A válasz csak valószínű lehet. Véleményem szerint a magyarázat Kossuth két említett utasításában keresendő. A lobbanékony természetű tábornok sérelmezte, hogy a kormányzat feje éppen akkor idézte emlékezetébe a polgári kormányzat felsőbbbségét, s követelt pontos számadást, amikor a kormányzat korántsem felemelő módon hagyta el a fővárost, az államjavarak megfelelő elszállítását sem mindenben biztosítva. Mindez persze csak feltételezés, de a rendelkezésünkre álló töredékes adatok alapján ez az egyetlen logikus következtetés.

Január 10-én Perczel újabb jelentést intézett az OHB-hoz. Ebben, miután reflektál a Bem győzelmeiről érkezett hírekre, beszámol serege állapotáról, s egyben kijelenti: „...egyébként, a Tiszán innen nem szándokom csatát elfogadni, és ezt csak Török-Szentmiklós, és Szolnok között fogom szoríttatás esetében tenni.” A levél végén még a következőket olvashatjuk: „Egy gyanús egyén a Csányi biztos úrhoz szolló Csa. pecséttel ellátott levelet hozván, az általam a szükséges tudomás végett felnyitattott és most ide mellékelve átküldetik. Tartalmából hazánk nem nagy vigaszt merítend.” Az említett levél a Batthyány-Deák-féle békeküldöttség jelentése volt. A levél január 11-én már Debrecenbe érkezett.⁴⁵ Ugyanezen a napon Perczel hadtestének zöme elhagyta Szolnokot. Január 11-én és 12-én tábornok még Szolnokon tartózkodott, innen intézett két, azóta elveszett jelentést az OHB-hoz⁴⁶, „a Tiszai sereg alásáról és létszámáról úgy harczrendjéről”. Perczel Szolnokon is intézkedett az ittrekedt állami javak továbbszállításáról, ám ezúttal sem teljes sikerrel. A már január 13-án Szolnokra bevonuló Ottinger a Tiszán horgonyzó hajókon és a városban jelentős élelmiszer- s kevéssé számottevő fegyver- és löszerkészleteket zsákmányolt, melyeket azonnal Pestre küldött.⁴⁷ Töredékes feljegyzéseiben Perczel a kormányra, s főleg Kossuthra hárítja ezek ottmaradásáért a felelőséget.⁴⁸

Január 13-án Perczel már Törökszentmiklóson volt. Valószínű, hogy még Szolnokon megkaphatta Csány idézett levelét, s hogy ekkorra még maga is megbánhatta durva kirohanásait a kormány ellen. Törökszentmiklósról levelet írt Répásy Mihály tábornoknak, a tartalékhadsereg parancsnokának. Ennek elején bejelenti: „Részint azért hogy nagy részt újoncz táborom rendezésére pár napi időt nyerhessek, az amúgy is Debreczen fedezésére is szolgáló operatioim elve szerint szándokom seregem egész Debreczen alá vezetni”. Majd sejtelmesen megjegyzi: „Némely újabb tudósítások a Görgei táborában történőkről még inkább parancsolják e lépést.” Ezután részletesen ír visszavonulási terveiről. Ha e tervek szerint cselekszik, Perczel seregének elővéde Nádudvaron, jobbszárnya Balmazújvároson, centruma Hajdúszoboszlón, balszárnya pedig Berettyóújfalun foglalt volna védelmi állást; Répásy seregének

45 Perczel — OHB 1849. jan. 10. OL. H. 2. OHB. 1849/246.

46 E jelentések eredetije elveszett, létezésükről az OHB-iratok iktatókönyvéből tudunk. OL. H. 2. Iktatókönyvek 4. k. A január 11-i, 616. sz. alatt iktatott jelentését január 17-én átküldték a hadügyminisztériumba de ennek iratanyagában sem található; a január 12-i jelentést 393. sz. alatt iktatták.

47 *Gelich*: i. m. II. k. 289. o. és *Meszéna*: i. m. 15. f.

48 „Ezekről mit sem tudtam, hallottam; ennek elvitelére még ha tudtam volna is se időm se módom. A kormány-biztos feladása [feladata] volt ez és a kormányé, Kossuthé, ki már december végén megszöke Pestről, és így két héttel is volt ideje mielőtt Szolnokra értem erről gondoskodni.

A felprökölésnek pedig épp úgy humoritásból a nép érdekében mint saját seregeink élelmezése miatt nem voltam barátja. Az osztrák minden áron — a nép éheztetésével megrablásával is ellátta volna csapatait. Én csak lassú menekvésben és óvatosan vonultam vissza!!! Szolnokig! aztán Karczagig!” Perczel Mór nyomtatvány-gyűjteménye. OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 616. 7. k. *Gelich*: i. h.-hez írott kommentár.

amely a tartalékot képezte volna, Debrecenbe kellett volna vonulnia.⁴⁹ Pontosan nem állapítható meg, hogy a Görgei táborára vonatkozó célzás mit takar, de Perczel másnap írott jelentéséből valószínűnek tűnik, hogy a tábornok már 13-án tudott Görgei váci nyilatkozatáról. Répásy még aznap este megkapta Perczel levelét. Ezt követően előbb Perczellel, majd az OHB-val is levélben közölte, hogy a kapott jelentések szerint az ellenség még csak Ceglédig nyomult előre. Az OHB-hoz írott levelében beszámolt a Perczel mozdulatai miatt foganatosított intézkedéseiről, s egyben kijelentette: „Végre minthogy Szoboszló utáni állomás Debreczen én pedig ütközet nélkül oda visszavonulni nem akarok úgy Újváros és Böszörmény felé akarok vonulni, ha Perczel tábornok csakugyan Szoboszlóig vonuland, minden esetre kikérem ezírást, egyetértve a hadügyministeriummal, határozott rendeletet adni.” Levele végén még egyszer kijelenti: „...a főhadai szállás szinte Szoboszlón leend, hol további rendeleteit a honvédelmi bizotmánynak elvárom.”⁵⁰

Január 14-én Perczel már Kisújszállásról írt az OHB-nak. Ennek elején nyomban egy olyan közléssel találkozunk, amely azt jelzi: Perczel és a kormányzat között immáron helyreállott az egyetértés. „A parancsom alatt álló hadseregben amiként eddig is semmi oly lépés sem történt melly akár meg hasonlásra, akár a honvédelmi bizotmány tekintélyének megrongálására lett volna irányozva, úgy illesmi ezután sem fog történni. Miért is a honvédelmi bizotmány a haza megmentésére vonatkozó intézkedéseiben, az én és seregem buzgó közremunkálására bizton számíthat.” E passzus értelmezésére három lehetőség is kínálkozik. Egrészt lehetett afféle utólagos és közvetett bocsánatkérés a nevezetes levélért. Másrészt, egy kortársi feljegyzés szerint, a Perczel-hadtest visszavonulása közben a tisztikar egy részében felmerült Perczel diktátorrá való kikiáltásának lehetősége; s szintén elképzelhető, hogy Perczel ez utóbbi kísérlettől kívánta elhatárolni magát.⁵¹ S végül marad egy harmadik lehetőség is: e kitétel egyszerűen ellenpontozás kívánt lenni a levél végén szereplővel szemben, mely szerint „Görgey ide mellékelte proclamatioit törzstisztjeim a legnagyobb nehezettel és botránkozva olvasák.” Ez utóbbi passzus pedig egyértelműen Görgei január 5-i váci nyilatkozatára vonatkozik.⁵² A levél további részeiben Perczel seregének létszámáról és szükségleteiről számolt be, illetve közölte visszavonulási terveit. E levél szerint már értesülhetett Répásy szándékairól is, mert bizonyos mértékig korrigálta előző napi terveit. Hangsúlyozta, hogy serege „Debreczen felé vonul, azonban nem Debreczenbe”. Az új felállítási terv szerint Répásy serege képezte volna a jobbszárnyat, a Hajdúszoboszlón állomásozó centrumot és a Berettyóújfaluról Derecskére visszahúzott balszárnyat pedig Perczel dandárai alkották volna. Az előhad Nádudvaron állomásozott volna, ugyanakkor a tartalékot az OHB által felállítandó újonc zászlóaljnak jelentették volna — Debreczenben. E tervek mellett Perczel írt az ellenség állásáról és erejéről. Levele végén még hozzáteszi: „A téli idő igen rontja és kissé fogyasztja is népségem annál inkább mert se inni s enni pénzért sem kapnak. A mai nagy menet igen eltikkasztá.”⁵³

Ugyanezen a napon Répásy is beszámolt tervezett mozdulatiról az OHB-nak.

49 Perczel — Répásy 1849. jan. 13. OI. H. 2. OHB. 1849:474. Másolat.

50 Répásy — OHB 1849. jan. 15. no.

51 *Matolay*: i.m. 49. o. Matolay szerint Török János százados volt az értelmi szerzője e tervnek. „Ez azonban visszhangra nem talált.”

52 Erre mutat az is, hogy a nyilatkozat híre a levél megérkezését követő napon terjedt el az országyűlési képviselők között. *Hunfalvy* naplója, január 16.; Az OHB-iratok iktatókönyve szerint a levél mellett nincs melléklet, s sokáig Kossuth sem ismerte pontosan a nyilatkozat tartalmát. Kossuth — Jeszenák jan. 17. KLÖM XIV. 157. o., ill. Kossuth — Szemere jan. 19. no. 163—4. o.; Perczel tisztjei közül Lázár Vilmos kelt ki a nyilatkozat ellen (*Matolay*: i.m. 53. o.), éles ellentétben haditörvényszéki vallomással. Közli: *Katona Tamás* (szerk.): Az aradi vértanúk. II. k. II. kiad., Bp. 1983. 237. o. Erdemes itt idézni Perczel későbbi véleményét is a nyilatkozatról, Gelich művéhez írott kommentárjából: „Gelichnek ezen czáfolatában minden szó mondat való. Görgeyt már ezen czáfolatban foglaltak után becslést s ember, hadász politikus egyaránt örökre elítélendő. Görgey nem halált csupán de mint ravasz hazug szemtelen nemtelen korbácsoltatást érdemel ezekért ismét. De ha mégsem elégséges és kimerítő Gelich ezen czáfolata; ez az ítélet nagyon is szigoratlan, nagyon is színtelen és éretlen.” (*Gelich*: i.m. II. k. 175—6. o.) Perczel Mór nyomtatványgyűjteménye. OSzK Kéziratár. Oct. Hung. 616. 7. k.

53 Perczel — OHB 1849. jan. 14. OI. H. 2. OHB 1849—473. Részben megjelent *Borus*: i.m. 91—92. o.

A levél szerint Perczel elfogadta a Répásy által javasolt korrekciót, ti. hogy Répásy serege alkossa a jobbszárnyat.⁵⁴

Január 15-én Perczel serege már Karcagon állomásozott. Innen újabb jelentést intézett az OHB-hoz, amelyben beszámolt „serege alásáról — A néphangulatról” és „kért jeleni alásához elegendő kenyér és zabmennyiséget küldetni.”⁵⁵ Karcagról azonban nem hátrált tovább a sereg. Kossuth ugyanis január 15-én levelet intézett Perczelhez, „melyben Görgeyt honvesztéssel vádolja.”⁵⁶ Emellett, Perczel feljegyzése szerint, a következőket írta: „Te magad édes Móriczom vagy egyedül azon férfi, ki a haza és a nép javát őszintén hordod szívedben. Benced a hű hazafi az ügyes hadvezérel egyesül. Görgey csak önző és dicsvágyó tervezeteivel foglalkozik, ő soha sem fogja szent ügyünket szerencsés véghez vezetni.”⁵⁷ Valószínűleg ez a levél tartalmazhatta az előrenyomulási parancsot is mert Kossuth január 17-én már így írt Batthyány Kázmérnak: „Perczel, Répásy tábornokok a Kunságban állanak, s a napokban ütközni fognak.”⁵⁸ Perczel ugyan emlékezéseiben tagadja, hogy a kormány rendeleteinek bármi szerepe lett volna az ellentámadás létrejöttében, de egyik törzstisztjének feljegyzése szerint Perczel Karcagon „kapta a kormánynak abbeli rendeletét is, hogy Török Szent Miklósrá nyomúljon előre.”⁵⁹ Ezt bizonyítja Répásy tábornok január 16-i levele Klapka Györgyhöz, a felső-tiszai hadtest új parancsnokához, melyben a következőket írja: „Mindez ideig Perczel tábornokkal egyetértőleg rendben visszavonultam, miglen tegnap érkezett honvédelmi bizottmányi rendelet következtében megállapítottunk, és támadólag fellépni parancsoltattunk.”⁶⁰

S most térjünk vissza egy időre Debrecenbe. Az országgyűlés január 13-án tartotta következő nyilvános ülését. Ezen ismét éles vita zajlott le a mérsékeltek és Kossuth között; mindkét fél lényegében az előző napi zárt ülésen elhangzott érvelését ismételte meg a további ellenállás céljával kapcsolatban, s ismét Kossuth elvi állásfoglalása győzedelmeskedett.⁶¹ A január 14-i nyilvános ülésen komolyabb összetűzésre nem került sor; Kossuthnak ezúttal nem kellett felszólalnia. Január 16-án azonban egy olyan hír terjedt el, amely újabb támadásra inspirálta a békepártot. Hunfalvy naplója szerint a hírt kiszivárogtató Nyáry a következőket mondta: „... Görgei kinyilatkoztatta volna, miszerint a respublicáért nem harcol, tehát szinte felmondta az engedelmességet...” Hunfalvy még rezignáltan hozzáteszi naplójában: „Perczel alkalmasint az ellenkezőt fogja kinyilatkoztatni.”⁶² E bejegyzés alapján valószínűsíthető, hogy az ominózus Perczel-levél tartalmát is Nyáry szivárogtatta ki a békepártiaknak.⁶³

A békepárt számára adva volt tehát az újabb támadási lehetőség. A katonai helyzet továbbra is messze állt attól, hogy rózsásnak lehetett volna nevezni, Kossuth és Perczel kibéküléséről az országgyűlés mit sem tudott, s ekkor érkezett a hír, mely szerint Görgei felmondta az engedelmességet a kormánynak.⁶⁴ Tovább növelte

54 Répásy — OHB 1849. jan. 14. OL. H. 2. OHB 1849/475.

55 E jelentésről szintén csak az OHB-iktatókönyvből tudunk. Január 17-én érkezett Debrecenbe és 620. sz. alatt iktatták.

56 Perczel id. nyomtatványgyűjteménye, 7. k. *Gelich* II. k. 290. o.-hoz frott kommentár.

57 Perczel jegyzete Kossuth 1849. április 7-i levelének másolatához. OL R. 148. Perczel Mór iratai. Idézi: KLÖM XIV. 841. o. Perczel szerint „Ezen levél több könyvben vagyon megörökítve”, de eleddig e levélnek egyetlen könyvben sem sikerült nyomára akadni.

58 Kossuth — Batthyány Kázmér 1849. jan. 17. KLÖM XIV. 155. o.

59 *Mezéna*: i.m. 15. f.

60 OL R. 295. Klapka György iratai. 1. cs. 3. tétel. 1849. januári fasc. 24—26. ff. I. még a hadügyminisztérium január 17-i leiratát Klapka ezredeshez. OL H. 147. Vegyes iratok 13. csomó, 116—117. f.

61 *Közöny*, 1849. jan. 17. és 18.; KLÖM XIV. 109—120. o.; NKOGY. 352—354. o.; *Gelich*: i.m. II. k. 247—60. o.

62 *Közöny*, 1849. jan. 19.; NKOGY 354. o.; *Hunfalvy* naplója.

63 Nyáry hasonló kiszivárogtatást már 1848 májusában is megejtett. L. erre *Urbán Aladár*: A Marcius Tizenöt-dike sajtópere In. (*ud*): A nagy év sodrában. Bp., 1982.

64 „Eppen midőn Schlick tábornok Debrecent fenyegette és Perczel a honvédi bizottmány elnökével összeveszett, éppen midőn a forradalmibb emberek reményeiknek utolsó horgonyát Görgeybe vetették, kit némely előzmények szerint maguk pártjához számítottak — e perceiben az izgatottságnak érkezik meg azon hír, hogy a felső tábor nagyobb része nem tudni, merre vette útját és az engedelmességet felmondotta.” *Kemény*: Forradalom után 349. o. és *ud*: Emlékirat 65. o.

a bizonytalanságot a Perczel seregéről érkezett hír, mely szerint az már Szoboszlónál áll, míg az ellenség Törökszentmiklóst szállta meg.⁶⁵

S a békepártiak nem is tétlenkedtek. Kazinczy Gábor lakásán Kovács Lajos javaslatára január 17-én összejövetelt tartottak, amelyben titkos ülést kérő ívet írtak alá.⁶⁶ Az ülés január 18-án reggel 9 órakor ült össze. A békepárt szócsöve ezúttal Bartal György volt. Bartal kérte Perczel levelének és Görgei nyilatkozatának közlését, s azt kérdezte: „igaz-e hogy az alsó sereg nem akar engedelmeskedni?” s tájékoztatást kívánt az országos pénztár állásáról is.⁶⁷ S aztán elhangzott felszólalásának legnagyobb vihart kavaró része: „Ő, úgymond, azon meggyőződéssel távozott el Pestről, hogy seregeink összesítettnei fognak; ha látja, hogy kétségbeesési háborút folytatnak, úgy ő eltávozik, mert ilyen háborút, miszerint az utolsó csepp végig védelmezzük magunkat, ő nem akar.”⁶⁸ Kossuth ezután eltávozott az ülésből, hogy a szükséges iratokat elhozza. Bartal tovább folytatta felszólalását, s kissé túlbeszélte a dolgokat.⁶⁹ Kossuth visszatérése után „Perczelnek kérdéses levelét nem olvasta ugyan fel, hanem más levelekből olvasott fel, mellyekben Perczel egyről másról értesíti »Kedves Lajosát«. Egyébiránt határozottan azt sem mondta, hogy Perczel a köztársaságért akarna vívni.”⁷⁰ A váci nyilatkozatról Kossuth csak annyit tudott, hogy Görgei „mondta volna, miszerint ő királyi sereget vezérel, csak a magyar hadügyértől fogad el parancsot s azok ellen van, kik éretlen republikai eszméket pengetnek.” Ezután beszámolt arról, hogy futárt küldött Görgeihez, hogy „más terv szerint működjék.”⁷¹ Ezután az alsó táborról szólt néhány szót, majd röviden beszámolt az országos pénztár állapotáról. „Végre nagy reményeket nem nyújthat, de azért nem kell kétségbeesni, s az utcahírekre nem kell adni. Mivel a küldötteknek nincs dolguk, azért aggódnak.”⁷²

Az ülésen közben parázs jelenetek zajlottak le. Kossuth ezután megtámadta Bartalt, akire a többi követek is egyre nagyobb ingerültséggel tekintettek. Bartal ezután „simítani kezdte interpellatioinak értelmét.”⁷³ Végül Mészáros Lázár, a felső hadseregtől január 15-én visszatért hadügyminiszter szólalt fel és számolt be a kassai csatáról, „és hogy a bátortalanokat kissé fölelevenítse, a csata szerencsétlen kimeneteletét inkább magának tulajdonítja, mintsem a kormány heves, észellenes zaklatásának, vagy a fiatal sereg hátrafordításának, ezzel kétségbeesés helyett kitartásra, együttműködésre igyekeztvén felhívni az erőket.”⁷⁴ A békepárt támadási kísérlete tehát ismét sikertelen maradt. Kossuth ezúttal is igen jó taktikusnak bizonyult. Perczellel való kibékülését arra használta fel, hogy továbbra is biztosítsa politikai irányvonalának érvényesülését az országgyűlésben. Lényegében elhallgatta a levél tartalmát, s ezzel biztosította azt is, hogy a lobbanékony és érzékeny tábornok meg ne bántódjon. A váci nyilatkozat nevezetes 4. pontját, amelyben az ellenséggel

65 *Hunfalvy* naplója, jan. 16.

66 *Kemény*: Emlékirat 65. o.; *Kazinczy*: i. m. 95. o.; *Hunfalvy* naplója jan. 18.

67 A NKOY tévesen január 18-re teszi az ülés napját. Az ülésre: N. „A desperatio harcza” c. cikke az *Esti Lapok* 1849. május 12-i számában. *Kovács*: i. m. 43–44. o.; *Kazinczy*: i. m. 95. o.; *Kemény*: Emlékirat 65–67. o.; *Mészáros*: i. m. II. k. 2–3. o.; *Hunfalvy* naplója, jan. 18. Mészáros és Kovács tudósítását idézi a NKOY 536–538. o.

68 *Hunfalvy* naplója jan. 18.

69 Uo. és *Kemény*: Emlékirat 66. o.

70 *Hunfalvy* i. h. Kossuth felolvashatott valamelyik elveszett jelentésből is, talán a január 15-iből, amelyben a tábornok a néphangulatról ír, mert Hunfalvynál a következőket olvashatjuk: „Perczel leveleiben feltetszett, hogy arról panaszkodik, hogy előtte a nép elfut, a boltokat becsukják stb.” Erre utal László Károly naplójának január 15-i bejegyzése is, amelyben a Perczel hadtest karcagi tartózkodásáról a következőket írja: „A nép erre mindenütt, de különösen itt meg volt ijedve. A város házának tanácstermét, könyvtárát, minden szobáját tárva-nyitva találtuk, a jegyzők Debrecenbe szöktek s az egész terhet egy bíróra hagyták, ki azt sem tudta, hogy mit tegyen. A boltok mind zárva voltak, apró pénzünk nem volt, bankjegyért, nem tudván azt elváltani semmit sem kaptunk. Ha kenyerünket és házunkat rendesen kinem kaptuk bankjegyünk mellett koplaltunk volna eleget. Emlékezetes Karczag arról is, hogy sehol olly rossz ihatatlan s még is drága bort, mint itt nem kaptunk.” *László Károly*: Napló katonai életéből. OSZK Kézirattár. Oct. Hung. 720. I. k. 23. f.

71 Téves tehát Kemény azon állítása, hogy „Követi interpellációk után sem említett Kossuth a váci proklamáció tartalmáról semmit.” *Kemény*: Forradalom után 349. o.

72 *Hunfalvy*: i. h.

73 *Kemény*: Emlékirat 66–67. o.

74 *Mészáros*: i. m. II. k. 3. o.

való alkudozásról esik szó, elhallgatta, mert ez, a Batthyány—Deák-féle követség kudarca óta időszerűtlenné vált; s egyébként is, a Perczel leveléről a január 12-i zárt ülésen adott ismertetés már kellőképpen megrémítette a békepártiakat. A kényesebb, az ország pénzügyi helyzetét illető kérdés elől lényegében kitért. Igaza van a maliciózus Mészáros Lázárnak: Kossuth „sokat s mindent s mégis mitsem mondott; de mivel más sem jobbat, sem okosabbat nem bírt mondani, azért megnyugodtak.”⁷⁵

Kossuth pedig várt. Várta, hogy Perczel meginduljon, s nem is hiába. Január 18-án Perczel jelentette, hogy megindul Szolnok felé.⁷⁶ Az eredmény ismeretes. Január 22-én Perczel Szolnoknál, majd 24-én Ceglédnél aratott jelentős győzelmet Ottinger tábornok dandára felett. Január 22—23-án a Klapka György vezette felsőtiszai hadtest aratott győzelmet Schlik előrenyomuló hadteste felett Tokajnál és Tarcalnál. Január 24-én végre hírek érkeztek a feldunai hadtestről is⁷⁷. Ugyanezen a napon ismertté vált a váci nyilatkozat hiteles szövege is Debrecenben.⁷⁸ A megjavult katonai helyzet nem nyújtott reális esélyeket egy újabb Kossuth-ellenes támadásra, s valószínű, hogy a békepárt a szöveg tartalmát sem érezte erre alkalmasnak. A január eleji válságjelek szinte egy-két nap leforgása alatt eltűntek: a hadseregek győztek, a politikai és a katonai vezetés közötti összhang ismét helyreállt, s e helyzetben értelmetlen lett volna az ellenséggel való alkudozásról beszélni. Ily módon sem a bácskai hadtest felső vezetésében január közepén kialakult bizalmi válságnak, sem Bem január végi — február eleji kudarcainak nem volt komolyabb visszhangja az országgyűlésen.

E tanulmánynak nem feladata Görgei váci nyilatkozatának bővebb elemzése, de nem árt meg rámutatni néhány, a nevezetes Perczel-levellel is kapcsolatos dologra:

1. Görgei váci nyilatkozatát a tisztikar morális válságán kívül ugyanaz a tényező motíválta, mint Perczel levelét: egyik tábornok sem volt biztos abban, hogy a polgári kormányzat a főváros elhagyása utáni helyzetben képes lesz megszilárdítani állását, ahogy a polgári kormányzat képviselői is szinte biztosra vették a feldunai hadtest feloszlását.⁷⁹ A váci nyilatkozatnak az OHB ellen intézett oldalvágásai egyrészt ezt fejezték ki, másrészt a hadsereg önbizalmának megszilárdítását szolgálták — eredményesen. Görgei még így is nagyobb önmérsékletről tett tanúbizonyságot, mint Perczel. Ugyanis az előbbi nyomban megjelölte azt a testületet, az (OHB-nak alárendelt) hadügyminisztériumot, amelynek a polgári kormányzat esetleges feloszlása esetén engedelmeskedni kész; s az országgyűlés törvényességét és joghatóságát nem kérdőjelezte meg, Perczel viszont egyszerre fenyegette meg az OHB-t és az országgyűlést, s csak önmagának szándékozott engedelmeskedni.

2. Görgei nyilatkozata ellen Kossuthnak — levelei tanúsága szerint — nem politikai kifogásai voltak, hiszen a nyilatkozat politikai állásfoglalása lényegében megfelelt Kossuth és az OHB 1849. januári megnyilatkozásainak; „csupán” az, hogy a tábor-

75 Uo.

76 Perczel — OHB 1849. január 18. OL H. 2. OHB 1849/725. sz.; *Borus*: i.m. 93. o.

77 Kossuth — Szemere 1849. január 24. KLÓM XIV. 211. o.

78 *Hunfalvy* naplója, jan. 24. Kemény tehát ismét téved, amikor azt állítja, hogy „a képviselők csak a világosvári nap után, midőn a forradalmi okiratok napfény elébe kerültek, olvashatták el nyilatkozványát a felső seregnek.” *Kemény*: Forradalom után 249. o.

79 L. Perczel január 2-i levelének id. sorait. A kérdést bővebben kifejti Katona Tamás Görgei Arthur hiv. művéhez írott tanulmányában. Ezúton mondok köszönetet a szerzőnek, hogy tanulmányát kéziratban használhattam. — Hogy a polgári kormányzat számított a feldunai hadtest esetleges felbomlására, azt bizonyítja Kossuth Görgeihez írott jan. 10-i levele, amelyben a következőket olvashatjuk: „...méltóztassék a legszorosabb fegyelmet kéllehetlenül feltartani, különben attól tartok, hogy serege ütközet nélkül fog szétfoszlani — még január 7-én is tele volt a Váci út traineurókkal [kőborlókka]”. KLÓM XIV. 83. o. Ugyanerre mutat Csány Perczelhez írott január 11-i levele is. „Mintán a java tiszt tőle [Görgeitől] elment, lehet, hogy lesz pártja, de nem gondolom, hogy serege valami ennuiciált lelkesedéssel ragaszkodjon hozzá — inkább hiszem azt, hogy seregének nagyobb része feloszlik — de egy része hozzánk csatlakozand — hol van most? — én nem tudom.” OL H. 103. Csány László kormánybiztos iratai. 15. cs. 201—202. f.

nok az előbb említett okok miatt az OHB-ra hárította a felelősséget a dunántúli hadjárat kudarcáért, a főváros alatti csata elmaradásáért és a főváros kiürítéséért.⁸⁰

3. A különbség a két megnyilatkozás között ezenkívül még az, hogy a hadseregek eltérő hátrálási iránya miatt a Perczel-levél előbb érkezett Debrecenbe, mint a váci nyilatkozat híre, s így kimutathatóan hosszabb időn át okozott kellemetlenséget Kossuthnak. A váci nyilatkozat híre viszont már csak akkor érkezett Debrecenbe, amikor már régen tárgytalanná váltak az OHB elleni oldalvágásai, eredeti szövege pedig csak akkor, amikor Görgei ismét felvette az addig technikailag is nehezen tartható kapcsolatot a legfőbb kormányzservvel.⁸¹

4. Perczel levelét és gyors iramú visszavonulását viszont nem az országgyűlés esetleges jobboldali fordulatától való félelem inspirálta, hiszen a levelet még akkor írta, amikor a január 9-i ülésen elhangzottak híre sem igen juthatott el hozzá,⁸² Debrecenbe vonulását pedig még akkor határozta el, amikor a január 12-i zárt ülésen történekről mit sem tudhatott.

S maradt még néhány probléma. Az egyik a Jókai által megőrzött levélvariáns kérdése. Mint már említettem, ennek első fele tökéletesen egybehangzik a Csány válaszlevelében megőrzött válaszlevél tartalmával, míg második fele Perczel későbbi leveleinek tartalmára utal. A megoldás valószínűleg az, hogy Jókai egyszerűen egybeolvasztotta az első levélről (talán Nyárytól) hallottakat és a későbbi levelekről Kossuth által a január 18-i zárt ülésen elmondottakat.⁸³

A másik kérdés: Hogyan lehetséges az, hogy e Perczel-levél mindmáig elkerülte kutatók figyelmét? Véleményem szerint ez a következőknek tulajdonítható:

1. A levél nem maradt fenn, s teljes szövege a kortársak előtt sem volt ismeretes.
2. A levélről szóló, eddig ismert források nagy része békepárti szerzők műve.
3. Kossuth és Perczel között a jó viszony hamar helyreállott, s így a levél további hatása nem volt észrevehető és kimutatható.
4. E levél, bár Perczel később is írt hasonlóan minősíthetetlen hangon a kormánynak, nem volt beleilleszthető azon republikánus tábornokról kialakított képbe, aki a legkétségbeejtőbb viszonyok közepette is hű marad a kormányhoz; az engedetlen-ség megmaradt Görgei „privilégiának”.

Perczel modora a későbbiekben is sok kívánnivalót hagyott maga után. A kormányzathoz intézett durva hangú levelekkel később sem fukarkodott, ezek azonban már nem jelentettek a január elejihez hasonló problémát Kossuth számára. Perczel gyorsan megfélekezett e levélről, s a kormányzat türelmes magatartásáról. Görgei váci nyilatkozatát viszont jól eszébe véste; a későbbiekben sem szűnt meg lépten-nyomon felemlgetni tábornoktársának kényszer szülte lépését.⁸⁴

A Perczel-levél azért érdemel ilyen hosszas elemzést, mert a január eleji nehéz napokban kétszeresen is groteszk helyzetet teremtett. Egyrészt a Perczelhez politikailag közel álló Kossuthot kényelmetlen helyzetbe hozta a Perczeltől politikailag távol álló békepárti képviselők előtt. Másrészt, éppen abban a kritikus két és fél hétben, amikor Debrecenben alig tudtak valamit Görgei hadtestének tevékenységéről, úgy tűnhetett, hogy Perczel majdnem akkora veszélyt jelent az országgyűlés és az OHB szempontjából, mint az a Windisch-Grätz, akinek serege ellen őket védelmezni a január 2-i haditanács határozata alapján köteles volt.

80 L. erre: *Várady Géza*: Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag Bp., 1976. 198—199. o.; *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848—49. Bp., 1983. 28—29. o.; Szövegsgűgyűlési bizonyításhoz l. tölem: Megjegyzések egy perújrafelvétel ürügyén. *Hevesi Szemle*, 1984/1. 44—45. o. és *Katona Tamás* hiv. tanulmánya.

81 Görgei legkésőbb január 19-én Ludvigh János kormánybiztos útján levélben értesítette az OHB-t serege állásáról és terveiről. L. Kossuth január 24-i levelét Szemeréhez. *KLÓM XIV*. 211. o. Ezután pedig szinte naponta tudósította az OHB-t és a hadügyminisztériumot mozdulatairól.

82 A január 8-i ülés híre is csak január 10-én jutott el Szolnokra. L. Kollár János jelentését Békés megye közönséghez 1849. január 10-én. *Közlő Oláh György*. Békés vármegye 1848—49-ben. Gyula. 1889. II. k. 171. o.

83 L. erre Csány id. sorait és Perczel id. leveleit.

84 L. erre *Thim József*: A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története III. k. Bp., 1940. 694—695. o. és *KLÓM XV*. 489—490. o.